

*ΜΙΑ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ
ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ-ΠΟΘΟΥ
«ΠΗΡΑΝ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΠΗΡΑΝ ΤΗΝ»
(Κέδρος, Αθήνα 1996. 5η έκδ. 1998)*

Κώστας Π. Μιχαηλίδης

1. Το μυθιστόρημα της Μαρίας Λαμπαδαρίδου-Πόθου «Πήραν την Πόλη πήραν την» (στα χέρια μου έχω την τέταρτη έκδοση) είναι αφιερωμένο στην τραγωδία της άλωσης. Είναι γι' αυτό ένα μυθιστόρημα, που στοχεύει στην απεικόνιση μιας πράξης, της οποίας πρωταγωνιστής είναι το γένος των Ελλήνων. Το βλέπουμε αυτό παντού, καθώς οι σκόρπιοι εδώ κι εκεί Έλληνες, στα νησιά και στις πολιτείες, στα δουκάτα και στις σκλαβωμένες πατρίδες τους, όσοι απόμειναν κι όσοι προ πάντων ζούσαν την κορυφαία στιγμή της Βασιλεύουσας αντιμετωπίζουν τα συμβαίνοντα με συναίσθηση του μεγάλου χρέους και της κρίσιμης ώρας. Μέσ' από τις ιστορικές μνήμες και την δοκιμασία των καιρών αντλούν σθένος, γονατίζουν για μια στιγμή και πάλι σηκώνονται όρθιοι, για να σταθούν αντιμέτωποι με την αναπόδραστη πορεία της χιλιόχρονης των ιστορίας, σηκώνοντας το βλέμμα προς τον ουρανό και τη θεία βούληση, που κράτησε ως τότε ορθό μέσα στις φοβερές του περιπέτειες και δόξες το Βυζάντιο.

Την ίδια στιγμή όμως κυρίαρχη, συνεχής και ακαταπόνητη, άγρυπνη είναι η συμμετέχουσα σ' όλα τα δρώμενα παρουσία του κατ' εξοχήν ήρωα και αφηγητή του μυθιστορήματος, όπως τον πλάθει η συγγραφέας, του Πορφύριου Σγουρομάλλη, γιου του Θεοδοσίου και της Ρόδος Σγουρομάλλη από τη Λήμνο, την Ηφαιστεία, όπως την ονομάζει ο Όμηρος. Ο Πορφύριος ζει και περιγράφει, αναπολεί και μετέχει, και πάνω απ' όλα καταδύεται στο βάθος της ψυχής του, που αντικατοπτρίζει το βάθος του γίνεσθαι των συμβαινόντων.

2. Έχουμε έτσι εξ αρχής *δύο διαστάσεις*, μέσα στις οποίες κινείται το μυθιστόρημα. Τη διάσταση της ιστορίας και τη διάσταση του προσώπου.

Η **ιστορία** υφαιίνεται μέσα στον υπαρξιακό χώρο του προσώπου, την περιπέτεια και τα οράματά του, τον έρωτα και τις προσδοκίες του. Το σκηνικό της ιστορίας όμως παράλληλα στήνεται πάνω σε δεδομένα και μαρτυρίες, που παραδόθηκαν και τα οποία η συγγραφέας θα μελέτησε με πολύ κόπο και με διεξοδική στο νόημα και την ερμηνευτική τους καταξίωση ματιά. Προ πάντων όμως στην έντεχνη και εμπνευσμένη ανάπλασή τους. Η ιστορία έτσι μας δίνεται έντονα διαγραμμένη σε πράξεις και τόπους και πρόσωπα πραγματικά, που ζωντανεύουν ακέραια με ξεχωριστή την ατομική τους ιδιαιτερότητα μπροστά

μας. Είναι ο Κωνσταντίνος Δραγάσης Παλαιολόγος, που νεαρός πρωτοαντίκρυσε ο ήρωάς μας, ο άρχοντας του Μυστρά, που στέφεται αυτοκράτορας και αναλαμβάνει το μαρτύριο της βασιλείας κατά τις τελευταίες δραματικές στιγμές της Βασιλεύουσας, ο Γεώργιος Φραντζής, ο γενναίος συμπαραστάτης του σ' όλους τους αγώνες, ο Γενοβέζος Ιωάννης Ιουστινιάνης, ο δούκας Λουκάς Νοταράς και τόσοι άλλοι επώνυμοι. Οι τόποι περιγράφονται με τέχνη και παραστατικότητα, ιδιαίτερα η Κωνσταντινούπολη, οι δρόμοι της, τα οχυρά της, οι εκκλησίες της και πάνω απ' όλα η Αγία Σοφία, προς την οποία με δέος στρέφεται επανειλημμένα προσκυνητής και θαυμαστής ο ήρωάς μας.

Η ιστορία λοιπόν που περιελάσσεται γύρω από τη μια μεγάλη πράξη της θυσίας και της άλωσης ξετυλίγεται σε ποικίλες προοπτικές: σε πράξεις πολιτικές, διπλωματικές, θρησκευτικές και πάνω απ' όλα πολεμικές και στοιχειοθετείται κατά τρόπο που μας συνεπαίρνει και μας καθιστά κοινωνούς της. Οι περιγραφές των μαχών προσλαμβάνουν συχνά επικές διαστάσεις, οι πολιτικές και διπλωματικές ενέργειες εικονίζουν τη δραματική εμπλοκή των προσώπων και τις προοπτικές που διανοίγουν τα διάφορα κέντρα εξουσίας στη Δύση και στην Ανατολή. Οι θρησκευτικές διαφορές, οι Χριστιανοί από τη μια, και οι εχθροί τους από την άλλη, οι ενωτικές τάσεις σκοπιμότητας και οι ανθενωτικές αντιδράσεις του λαού, ζωντανεύουν σε μian ατμόσφαιρα οριακή, γιατί το τέλος το βλέπει κανείς να έρχεται αμείλικτο.

Η ιστορία ωστόσο, όσο πραγματική κι' αν είναι, άλλο τόσο είναι μυθική μέσα στο μυθιστόρημα αυτό. Είναι μπλεγμένη με τους θρύλους του λαού, τις κατά καιρούς προφητείες, τις μνήμες και τις προσδοκίες του γένους, την ακλόνητη πίστη στα θαύματα και στην παρουσία του θείου μέσα στο ιστορικό γίνεσθαι. Το μυθικό έτσι στοιχείο έρχεται να δώσει στην τραγωδία της άλωσης τον μεταφυσικό χαρακτήρα.

3. Όλα όμως όσα συμβαίνουν, καθώς το φως ανατέλλει πρώτα στη Λήμνο για να χαιρετήσει την αυγή της ζωής του ήρωά μας, κι' ύστερα στον Μυστρά, στην Πελοπόννησο ή στη Θράκη, στα νερά του Αιγαίου ή της Προποντίδας και πάνω απ' όλα στη Βασιλεύουσα, μετατίθενται στο χώρο και στον χρόνο και στρέφονται κ υ κ λ ι κ ά . Η μια σκηνή περνά μέσα στην άλλη, ο χρόνος προχωρεί και επιστρέφει συνειρμικά και τα δρώμενα εστιάζονται κάθε τόσο μέσα σ' ένα κάτοπτρο ασημένιο, το κ ά τ ο π τ ρ ο τ η ς σ υ ν ε ί δ η σ η ς , που διαισθάνεται το μυστήριο της ιστορίας και τη διαλεκτική της. Το ομολογεί κάθε τόσο ο αφηγητής, που βαστάζει ο ίδιος την πλοκή της ιστορίας και του μύθου σαν μαρτυρία ζωής:

«Κύκλος εγίνανε τα γεγονότα και με κυκλώσαμε, όπως ο χρόνος. Τα ιστορώ από την αρχή. Τα ιστορώ και από το τέλος. Και λέω, μπορεί το τέλος εκείνο το αδυσώπητο να ήτανε κι' όλας συντελεσμένο, αφ' όταν εμείς ήμασταν στην αρχή, λέω, μπορεί να περίμενε έτοιμο μέσα σε κάποιες άλλες διαστάσεις του χρόνου αθέατες και ανεξιχνίαστες, που εμείς οι άνθρωποι τις ονομάσαμε «βουλές του θεού». Και λεω ακόμα, όπως και να' ναι, εμείς ήμασταν προορισμένοι να

πιούμε μέχρι την τελευταία σταγόνα το ποτήριο το πλήρες της οργής του Κυρίου.» (σ. 126). Κι αλλού λέει η συγγραφέας:

«Δεν υπάρχει αρχή ούτε τέλος. Είναι ο κύκλος. Αυτός που ακυρώνει το αίμα, ακυρώνει το μαρτυρικό τέλος, γίνεται λευκό περιστέρι της προφητείας. Ο κύκλος ο μυστικός με περιέχει πια. Και βαδίζω στα ίχνη ενός πεπρωμένου, που το έπλασαν τα σύμβολα του γένους μου. Είμαι ο μάρτυρας των ερειπίων.» (σ. 181).

4. Αυτή η μαρτυρία μιας θεϊκής ιστορικής βούλησης, που οδηγεί σ' ένα τέλος, διανοίγει τον ορίζοντα των ελεύθερων πολιορκημένων της Πόλης να υψώσουν κάθετο το μεγαλείο της ψυχής των, όπως το εκφράζει σαν μια συνισταμένη όλων των συνειδήσεων ο Κ. Παλαιολόγος:

«Το δε την πόλιν σοι δούναι, ουκ εμὸν ἐστὶν οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινή γὰρ γνώμη πάντες αυτοπροαιρέτως ἀποθανούμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν.» (423)

Είναι αυτή η συνείδηση, που ξαναγυρίζει κάθε τόσο μέσα στο αργυρό κάτοπτρο του Πορφύριου Σγουρομάλλη, σαν απόφαση και επίγνωση της θυσίας και ανεξιχνίαστη προσδοκία μιας λύτρωσης, που σμίγει με τους θρύλους. Ἡ αλλιώς, προδίδει η ίδια προφητική και εναγώνια συνείδηση τα σημάδια της στο μέτωπο του ήρωα, στο σημάδι της ώχρας, που λειτουργεί την ώρα της δοκιμασίας και την ώρα της μυστικής ενατένισης συμμετέχοντας στα συμβαίνοντα.

5. Η τραγωδία όμως ενός καταδικασμένου εκ των προτέρων αγώνα, που παίρνει τη μορφή μιας εντεινόμενης βήμα προς βήμα κορύφωσης, σαν ένας κλοιός που περισφίγγει τους ήρωες του μυθιστορήματος ολοένα και περισσότερο μέχρις εσχάτων φωτίζει συγχρόνως το μεγαλείο της πράξης των αποκαλύπτοντας μέσα σ' αυτό το στοιχείο μιας υπέρβασης με δυο σημασίες. Πρόκειται για μια υπέρβαση (ύβρη την ονομάζει κάπου η συγγραφέας με την έννοια του υπέρμετρου, του τανύσματος της ψυχής περ' από τα όριά της), που αντιμάχεται την επερχόμενη συντέλεια, την οποία συνοδεύει η θεία βούληση και συνάμα μια υπέρβαση που τείνει προς τη θεία βούληση με την έννοια μιας πράξης, που δικαιώνεται όπως η σταυρική θυσία.

Είναι ο μαργαριταρένιος σταυρός, ιερό κειμήλιο και σύμβολο, που εξουσιάζει τον ύπνο του ήρωά μας. «Αστράφτει μεγαλοπρεπής και αλώβητος, το σύμβολο της Βασιλευούσας που δεν επέθανε μαζί της, το απόρθητο σύμβολο, που την ύψωσε πάνω από τον χρόνο των θνητών, πάνω από το αίμα της θυσίας.» (494)

Το γίνεσθαι των δρωμένων, όπως το βαστάζουν με τη μορφή μιας ακραίας εγρήγορης τα πρόσωπα του μυθιστορήματος, οι άρχοντες και ο λαός, οι μοναχοί και οι στρατιώτες, οι στρατευμένοι πρωταγωνιστές και στη φοβερή και άγια μοναξιά του ο τελευταίος αυτοκράτορας, περιβάλλεται μέσα στον φυσικόν ειρμό της διαδοχής των έργων και την ιστορική πιστότητα των προθέσεων με μια ατμόσφαιρα μυστηρίου, μια, θα έλεγα, μεταφυσική ενατένιση. Είναι η σταθερή ενατένιση των τελευταίων βυζαντινών προς τον χώρο, που διανοίγει η πίστη τους, η παρουσία του θείου, η παρουσία της Θεοτόκου προστάτιδας της Πόλης.

6. Στο μυθιστόρημα αυτό, και στο σημείο αυτό ξαναγυρίζω γιατί το θεωρώ καίριο, ο εξωτερικός χώρος συνέχεται με τον εσωτερικό· ο χώρος των πολεμικών και των πολιτικών πράξεων, της κίνησης από τον ένα τόπο στον άλλο, της δραματικής μετάβασης από τη μια σκηνή στην άλλη, της περιγραφής της φύσης, και των πόλεων, της φυσιογνωμικής των προσώπων, όλος αυτός ο χώρος διανοίγεται κυκλικά προς τον εσωτερικό χώρο των οραμάτων και των φαντασιώσεων του κεντρικού ήρωα και προσλαμβάνει τον παλμό και το βάθος του υπαρξιακού συμβαίνοντος. Είναι ο χώρος του καταβυθισμού μέσα στο μυστήριο της ψυχής, όπου η Ελένη, η αγαπημένη, η σύζυγος, η λατρεμένη γυναικεία μορφή, σμίγει μαζί του ερωτικά, ζει τη φοβερή περιπέτεια των καιρών και χάνεται μακριά, ξαναγυρίζοντας κάθε φορά στους οραματισμούς του. Μια αιώνια αναζητούμενη και επιστρέφουσα μορφή, που εξαυλώνεται στην αχλύ του ονειρού σαν ίνδαλμα ερωτικό και μυστικό μαζί της γυναίκας, που ανατέλλει ακατάβλητη όπως η anima από τα μύχια του ασυνειδήτου μας.

Και ο Κωνσταντίνος, ο γιος του Πορφύριου, είναι ο ερχόμενος ήρωας, που κρατά ζωντανή την προσδοκία της λύτρωσης. Είναι η επαλήθευση του θρύλου. Η προσωπική μαρτυρία του εσωτερικού χώρου γίνεται έτσι μαρτυρία της συνείδησης του γένους.

7. Θα πρέπει να περιδιαβάσουμε στις σελίδες του μυθιστορήματος, για να χαρούμε την αφήγηση του, τις παραστατικές, ζωγραφικές απεικονίσεις των τόπων και των πόλεων, των εσωτερικών χώρων, τον λυρισμό της έκφρασης των αισθημάτων και του βαθύτατου δεσμού με τη φύση και τα τοπία της. Κι' ακόμα τη φυσιογνωμική υφή, πάνω στην οποία πλέκεται ο μύθος με την ιστορία, το βυζαντινό λεξιλόγιο, που αναβρύζει τόσο πλούσιο και χαρακτηριστικό των καιρών, τη δομή της βυζαντινής ιεραρχίας, τις μαρτυρίες των ιστορικών της εποχής, όπως του Γεωργίου Φραντζή, του αφοσιωμένου πρεσβυτέρου του Κ. Παλαιολόγου και του Βενετού γιατρού Nicolo Barbaeo, που ήταν αυτόπτης μάρτυς των γεγονότων της αλώσεως. Καθώς και τα κείμενα του Ίμβριου Κριτόβουλου και του Δούκα. Τα λογής σύμβολα, που αναπηδούν μέσα στο μυθιστόρημα, κειμήλια και φυλακτά, σημάδια πολύτιμα και ιερά, υφασμένα στο ίδιο υφάδι της βυζαντινής ψυχής. Κι' ακόμα πιο πέρα να χαρούμε το ο ν ε ρ ι κ ό σ τ ο ι χ ε ί ο, που πλέκεται με τον μύθο και έχει τη δική του συνειρμική πλοκή, την παραμυθητική και την «παραψυχολογική», που καθιστά το μυθιστόρημα μια περιπέτεια ατμοσφαιρική, όπου ο χρόνος καταλύεται και πάλι αναδύεται τεκταίνοντας το μυστήριο του κύκλου της ψυχής και της ιστορίας.

8. Η κ. Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου μας έδωσε πολύτιμα δείγματα γραφής στον χώρο της ποίησης, του δοκιμίου, του θεάτρου και του μυθιστορήματος, ιδιαίτερα εμπνευσμένου από τη βυζαντινή ιστορία. Στο νέο αυτό έργο της μπορούμε να πούμε ότι συνθέτει το αφηγηματικό χάρισμα με το ποιητικό και λυρικό στοιχείο, την ψυχική-εσωτερική περιπέτεια με την ιστορία, τη σκηνική, θεατρική θα έλεγα, παράσταση των δρωμένων με το ονειρικό του θρύλου. Η

σύνθεση της είναι πηγαία και νόμιμη, βγαλμένη από την εμπνευσμένη σύλληψη της ακραίας εκείνης στιγμής του γένους των Ελλήνων, που κατορθώνει να αναστήσει στο μέγεθος μιας τραγωδίας και στο βάθος της υπαρξιακής οδύνης, που την συνοδεύει.

Είναι ένα μυθιστόρημα-μαρτυρία μιας μεγάλης και τραγικής στιγμής της ιστορικής μας μοίρας.

Θα μου επιτρέψετε να κλείσω τα λίγα αυτά λόγια, τα ενδεικτικά μόνο, που από τη φύση τους δεν μπορούν να κλείσουν τον θαυμαστό πλούτο της έντεχνης μυθιστορηματικής δημιουργίας της Μαρίας Λαμπαδαρίδου-Πόθου, με το τελευταίο απόσπασμα από τον επίλογό της:

«Τώρα λεω, μπορεί και να μην έγραψα ένα μυθιστόρημα των ιστορικών γεγονότων, αλλά της μιας Συνείδησης, της μιας μοναχικής κραυγής, αυτής του ήρωά μου, του σημαδεμένου, του ευλογημένου, που έζησε μέρα τη μέρα και λεπτό το λεπτό τα οδυνηρά γεγονότα, τα κατέγραψε με το μυαλό και με το σώμα του, έγινε ο μάρτυρας των ερειπίων.

Αισθάνομαι πως το μυθιστόρημα αυτό με πλούτισε. Έφερε την ανθρώπινη περιπέτειά μου ένα βήμα πιο μπροστά, πιο κοντά στην αλήθεια την υπαρξιακή που κείται πιο βαθειά κι' από τους δρόμους της αυτογνωσίας.

Κι' αν ψάξω μέσα μου θα βρω το άρωμα του καμένου ρόδου.

Θα βρω την ευωδία από ψυχή καιόμενη στον αιώνα».